



مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی

اقتصاد به زبان ساده

(شماره ۱۵)

نقش بنگاه‌های کوچک
و متوسط در اقتصاد

تیمپه شده در:

معاونت اقتصادی

مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی

۲۲ اسفند ماه ۱۳۹۵



پیشگفتار

به منظور آشنایی هرچه بیشتر علاقمندان با مفاهیم اقتصادی و به‌کارگیری صحیح این موارد در تحلیل‌های اقتصادی، ایده تهیه و ارائه بروشورهایی با عنوان "اقتصاد به زبان ساده" در معاونت اقتصادی اتاق ایران طرح گردید و توسط مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی به اجرا درآمد. نسخه پیش‌رو، پانزدهمین خروجی این ایده می‌باشد. به‌منظور بهبود نسخه‌های بعدی، در انتها یک فرم ارزیابی تهیه و تنظیم گردیده است که خواهشمندیم فرم مذکور را تکمیل و از طریق دبیر کمیسیون خود یا آدرس ایمیل research-center@iccim.ir مرکز تحقیقات را از نظرات ارزشمند خود آگاه سازید.

تعریف بنگاه‌های کوچک و متوسط در جهان

بنگاه‌های کوچک و متوسط در اقتصاد جهانی با تعاریف متفاوتی، از دیگر بنگاه‌ها متمایز شده‌اند. علی‌رغم اینکه تلاش‌های زیادی از سوی سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی برای ارائه تعریفی جامع از بنگاه‌های کوچک و متوسط صورت گرفته است، اما هم‌اکنون تعریف واحدی برای بنگاه‌های مذکور موجود نمی‌باشد. هر کشور و سازمانی براساس معیارهای خاص خود، بنگاه‌های کوچک و متوسط را تعریف کرده است که اهم معیارهای مورد استفاده برای متمایز کردن این بنگاه‌ها، تعداد کارکنان، میزان سرمایه، ارزش دارایی، میزان فروش سالیانه و نوع مالکیت است. نکته قابل توجه این است که مهمترین متغیر برای طبقه‌بندی این بنگاه‌ها در بسیاری از تعاریف، تعداد کارکنان مشغول به فعالیت در آنها می‌باشد.

با وجود تعاریف متفاوت برای بنگاه‌های کوچک و متوسط، شرکت مالی بین‌المللی^۱ به عنوان زیرمجموعه بانک جهانی، تعریف جامعی برای این بنگاه‌ها ارائه داده است که براساس آن، هر بنگاهی که حداقل یکی از دو ویژگی ذکر شده در جدول (۱) را داشته باشد، در طبقه‌بندی بنگاه‌های خرد، کوچک و متوسط قرار می‌گیرد.

¹ International Finance Corporation (IFC)

جدول (۱): تعریف بانک جهانی از بنگاه‌های خرد، کوچک و متوسط

اندازه بنگاه	تعداد کارکنان	میزان دارایی‌ها	مبلغ فروش سالانه
خرد	کمتر از ۱۰ نفر	کمتر از ۱۰۰ هزار دلار	کمتر از ۱۰۰ هزار دلار
کوچک	کمتر از ۵۰ نفر	کمتر از ۳ میلیون دلار	کمتر از ۳ میلیون دلار
متوسط	کمتر از ۳۰۰ نفر	کمتر از ۱۵ میلیون دلار	کمتر از ۱۵ میلیون دلار

Source: International Finance Corporation (IFC), 2010

اهمیت بنگاه‌های کوچک و متوسط

تا چند دهه پیش، برپایی و حمایت از صنایع و واحدهای تولیدی بزرگ به عنوان امتیاز اقتصادی برای کشورها محسوب می‌شد و استدلال بر این بود که هرچه شرکت‌ها بزرگتر باشند، اقتصاد پویاتر و قدرتمندتر خواهد بود. بنابراین این استدلال‌ها منجر به پدیدار شدن و رشد شرکت‌های بزرگ گردید. اما تحولات اخیر به ویژه فشارهای جمعیتی، نوآوری‌های لحظه به لحظه، رشد سرمایه‌های انسانی و بالا رفتن توان مدیریتی و کارآفرینی صاحبان مشاغل کوچک موجب شده است که حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط در دستور کار برنامه‌های رشد و توسعه کشورهای مختلف قرار گیرد.

یکی از خصوصیات که اغلب به بنگاه‌های کوچک و متوسط نسبت داده می‌شود، مشارکت بالای آن‌ها در خلق اشتغال و در نتیجه ایجاد درآمد و رشد اقتصادی می‌باشد. آمار و ارقام مربوط به عملکرد این بنگاه‌ها در کشورهای توسعه یافته و برخی از کشورهای نوظهور، نشان می‌دهد که بخش عمده‌ای از تولید ناخالص داخلی آنها ناشی از فعالیت بنگاه‌های کوچک و متوسط است. از سوی دیگر ارزش افزوده تولید شده توسط این بنگاه‌ها در کشورهای موفق، تقریباً بین یک سوم تا یک دوم از ارزش افزوده کل کشور را تشکیل می‌دهد. درخصوص میزان اشتغال ایجاد شده توسط این بنگاه‌ها، در میان ۳۰ کشور پردرآمد از اعضای سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه^۱، بنگاه‌های کوچک و متوسط، دو سوم اشتغال بخش رسمی را تشکیل می‌دهند. همچنین براساس برآوردهای صورت گرفته حداقل ۹۵ درصد از کسب‌وکارهای ثبت شده در جهان، بنگاه‌های کوچک و متوسط هستند که این رقم در اروپا بالغ بر ۹۹ درصد است.

¹ Organization for Economic Co-operation and Development (OECD)

بررسی آمارها در کشورهای موفق از قبیل ژاپن، آلمان، اندونزی، آمریکا، کره، مالزی و تایلند، نشان می‌دهد که بنگاه‌های کوچک و متوسط دارای سهم قابل توجهی در اشتغال و تولید ناخالص داخلی می‌باشند که در جدول (۲) قابل مشاهده است.

جدول (۲): سهم بنگاه‌های کوچک و متوسط در اشتغال و تولید ناخالص داخلی در کشورهای منتخب در سال ۲۰۱۵ (درصد)

کشور	سهم بنگاه‌های کوچک و متوسط در اشتغال	سهم بنگاه‌های کوچک و متوسط در تولید ناخالص داخلی
آلمان	۷۹	۵۴
اندونزی	۹۷	۵۸
ژاپن	۷۰	۵۰
آمریکا	۴۹	۴۶
کره	۸۸	۴۹
تایلند	۷۸	۳۹
مالزی	۵۹	۳۲

Source: SMEs Internationalization and Finance in Asia, IMF, 2015.

یکی از مسیرهای تاثیرگذاری بنگاه‌های کوچک و متوسط بر رشد اقتصادی، از طریق توسعه بخش رسمی اقتصاد می‌باشد. حقیقت امر این است که حوزه فعالیت بنگاه‌های مذکور بسیار وسیع می‌باشد و صنایع و خدمات متفاوتی را در بر می‌گیرد. به بیانی دیگر، بنگاه‌های کوچک و متوسط بخش اعظمی از آن دسته از فعالیت‌های اقتصادی را که تحت عنوان کسب‌وکارهای بخش خصوصی شناخته می‌شوند، تشکیل می‌دهند. لذا توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط، به ویژه در کشورهای در حال توسعه و کشورهای کم درآمد - که بخش غیررسمی یا اصطلاحاً اقتصاد زیرزمینی در آن‌ها بسیار بزرگ است و بازیگران اصلی آن افراد با توان مالی اندک هستند - زمینه‌ساز توسعه بخش خصوصی است و فرصت مشارکت افراد کم درآمد را در بازارهای مختلف و فعالیت‌های اقتصادی با ارزش افزوده بالاتر در بخش‌های رسمی اقتصاد فراهم می‌کند. بنابراین بنگاه‌های کوچک و متوسط با ایفای نقش منحصر به فرد در انتقال بخش غیررسمی به بخش رسمی اقتصاد و کارآفرینی، تاثیر بسزایی بر رشد اقتصادی می‌گذارند.

به طور کلی آن چه از مطالعه ادبیات مربوط به بنگاه‌های کوچک و متوسط به دست می‌آید، نشان دهنده اهمیت بیشتر این بنگاه‌ها در کشورهای در حال توسعه نسبت به کشورهای پیشرفته است. بانک جهانی تصریح می‌کند که در کشورهای در حال توسعه، بنگاه‌های کوچک و متوسط مشارکت چشمگیری در خلق اشتغال دارند و لذا در این مناطق، اندازه بنگاه (فارغ از سن آن) یک متغیر مهم در تعیین رشد اشتغال است.

نقش بنگاه‌های کوچک و متوسط در اقتصاد

نگاهی به جایگاه و کارکرد بنگاه‌های کوچک و متوسط نشان می‌دهد که این بنگاه‌ها نقش عمده‌ای در ایجاد اشتغال و در نتیجه افزایش درآمد و رشد اقتصادی در کشورها دارند و طی سال‌های اخیر به موازات افزایش اطلاعات دولت‌ها نسبت به نقش و جایگاه بنگاه‌های مذکور، کارکرد آنها در اقتصاد کشورها برجسته‌تر شده است. لذا برای تبیین بیشتر اهمیت بنگاه‌های کوچک و متوسط در اقتصاد، می‌توان مهم‌ترین نقش این بنگاه‌ها در اقتصاد را در قالب موارد زیر مطرح نمود:

۱. ایجاد اشتغال: یکی از مهم‌ترین نقش‌های بنگاه‌های کوچک و متوسط در کشورها، کمک به رشد اشتغال و کاهش نرخ بیکاری می‌باشد. بررسی‌های انجام شده در کشورهای عضو سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه نشان می‌دهد که بین ۳۰ تا ۶۰ درصد از بنگاه‌های کوچک و متوسط در این کشورها، نوآور و فناور محور بوده و در زمینه‌های دانش‌بنیان فعالیت می‌کنند. نوآور بودن به این معنا است که آنها به شیوه‌ای متفاوت از بنگاه‌های بزرگ اقدام به تولید و فعالیت می‌کنند، به نحوی که بازآفرینی محصولات و خدمات، رویکردهای سازمانی متفاوت و تکنیک‌های نوین فروش اتخاذ شده توسط آنها، پاسخگوی بازارها و تقاضاهای جدید و نوظهور خواهد بود.

در کشورهای در حال توسعه، از آنجا که بنگاه‌های کوچک و متوسط، تمایل بیشتری به استفاده از فرآیندهای تولید کاربر در مقایسه با بنگاه‌های بزرگ دارند، ممکن است تعداد مشاغل ایجاد شده توسط این بنگاه‌ها نسبت به بنگاه‌های بزرگ بیشتر باشد. چنین بنگاه‌هایی نیاز کم‌تری به سرمایه‌گذاری‌های کلان و نیروی متخصص دارند، لذا سرمایه‌گذاری در این بنگاه‌ها یکی از راه‌حل‌های کاهش معضل بیکاری می‌باشد.

۲. هدایت بخش غیررسمی به بخش مولد اقتصاد: رونق بنگاه‌های کوچک و متوسط از جمله اقداماتی است که منجر به کاهش نرخ مشارکت نیروی کار در شغل‌های کاذب و غیررسمی و در نتیجه هدایت بخش غیررسمی به بخش مولد اقتصاد می‌شود. لازم به ذکر است که این نقش بنگاه‌های کوچک و متوسط می‌تواند در کشورهای در حال توسعه، به دلیل نسبت بالای بخش غیررسمی در اقتصاد، موثرتر واقع شود.

۳. تجمیع پس‌اندازهای خرد: دولت‌ها همواره به دنبال راه‌حل مناسبی برای هدایت پس‌اندازهای خرد به سمت تولید در اقتصاد می‌باشند که بهترین راه‌حل برای تحقق این هدف، توسعه و حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط است. چراکه رونق این بنگاه‌ها، ضمن تجمیع پس‌اندازهای پراکنده در اقتصاد، زمینه‌های تزریق منابع مالی خرد به تولید را فراهم می‌نماید.

۴. توزیع درآمد: گسترش بنگاه‌های کوچک و متوسط دارای نقش قابل توجهی در توزیع درآمد می‌باشد. با توجه به اینکه امکان استقرار بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرهای کم جمعیت و مناطق روستایی وجود دارد، لذا این امر می‌تواند سبب توسعه مناطق مذکور و توزیع مناسب‌تر درآمد در کشورها شود. لازم به ذکر است که استقرار این بنگاه‌ها در مناطق مذکور می‌تواند کمک شایانی به مسئله جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه روستائیان به شهرها و مسائل ناشی از مهاجرت در شهرهای بزرگ نماید.

۵. افزایش انعطاف‌پذیری و تنوع بخشیدن به تولیدات کشور: یکی از ویژگی‌های بارز بنگاه‌های کوچک و متوسط، بحث انعطاف‌پذیری این بنگاه‌ها و قابلیت تغییر شیوه تولید در آن‌ها است. در واقع اندازه کوچک بنگاه سبب می‌شود که فرآیند تصمیم‌گیری سریع‌تر انجام شده و هزینه‌های هماهنگی و تطبیق در مقایسه با بنگاه‌های بزرگ با بروکراسی‌های عریض و طویل، بسیار کمتر باشد.

مواردی که در بالا ذکر شد، به خوبی اهمیت وجود بنگاه‌های کوچک و متوسط در فرآیند رشد و توسعه اقتصادی کشورها را مشخص می‌سازد. اگرچه بنگاه‌های مذکور دارای نقش کلیدی در پیشرفت کشورها می‌باشند، اما اغلب این بنگاه‌ها با مشکلاتی روبرو هستند که در ادامه به اهم آنها پرداخته می‌شود.

اهم مشکلات بنگاه‌های کوچک و متوسط در دنیا

در راستای شناسایی دلایل عدم موفقیت و شکست بنگاه‌های کوچک و متوسط، تاکنون مطالعات گسترده‌ای صورت گرفته که یکی از مهم‌ترین این مطالعات، گزارش بانک جهانی در مورد بیش از ده هزار بنگاه در ۸۰ کشور دنیا است. در این گزارش از بنگاه‌ها خواسته شده است تا چند مورد از مهم‌ترین مشکلات پیش‌روی خود را مشخص نمایند. بر اساس جدول (۳)، ۳۹ درصد از بنگاه‌های کوچک و ۳۸ درصد از بنگاه‌های متوسط، مشکل تامین مالی را به عنوان اصلی‌ترین مانع برای ادامه حیات معرفی نموده‌اند.

جدول (۳): سهم مهم‌ترین موانع بنگاه‌های کوچک و متوسط (درصد)

رتبه	بنگاه‌های کوچک	بنگاه‌های متوسط
۱	تامین مالی	۳۹
۲	تورم	۳۷
۳	قوانین و مالیات	۳۶
۴	عدم ثبات سیاست‌ها	۳۵
۵	جرائم خیابانی	۳۱

منبع: گزارش "الگوی تامین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط (تحلیلی بر مفهوم و اهمیت تامین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط)"، مرکز پژوهش‌های مجلس، سال ۱۳۹۴.

مشکل تامین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط

با وجود اینکه حمایت از ایجاد و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط، یکی از اولویت‌های اساسی در برنامه توسعه اقتصادی اکثر کشورهای دنیا است، اما این بنگاه‌ها به دلیل ماهیت و ویژگی‌های خاص خود، با مشکلات زیادی در تامین مالی مواجه می‌باشند. بنگاه‌های مذکور در مقایسه با بنگاه‌های بزرگ، برای شروع به فعالیت به سرمایه کمتری نیاز دارند و با توجه به نوع و حوزه فعالیت خود، از توانایی اثربخشی زیادی بر توسعه فضای کسب‌وکار برخوردار می‌باشند. اما دلایلی از قبیل عدم برخورداری از سوابق اعتباری و در نتیجه عدم شفافیت اطلاعاتی در مورد فعالیت اقتصادی تحت پوشش این بنگاه‌ها، عدم دسترسی به وثیقه کافی و

دوره بقاء عموماً کوتاه این بنگاه‌ها در مقایسه با بنگاه‌های بزرگ‌تر، سبب بیش از حد برآورد شدن ریسک فعالیت ارائه خدمات مالی به این بنگاه‌ها شده است. بنابراین با توجه به اینکه از نظر بانک‌های تجاری و موسسات تامین مالی فعال در حوزه خدمات مالی، ارائه خدمات مالی به این نوع کسب‌وکارها پرریسک‌تر و پرهزینه‌تر است، لذا این بنگاه‌ها اغلب با کم توجهی از طرف بانک‌ها روبه‌رو می‌شوند و فرصت و امکان دریافت خدمات مالی از جانب نهادهای مالی مرسوم برای آنها، در مقایسه با بنگاه‌های بزرگ کمتر است.

با توجه به اینکه مشکل عدم تامین مالی به عنوان مانع اصلی توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط شناخته شده است لذا مسئله تنوع بخشیدن به منابع تامین مالی و تسهیل دسترسی به اعتبار برای این بنگاه‌ها، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

راهکارهای بهبود وضعیت بنگاه‌های کوچک و متوسط

برای حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط لازم است که سازوکار شفاف و منسجمی در ساختار اقتصادی کشورها وجود داشته باشد. برخی از راهکارهای موفق برای بهبود وضعیت بنگاه‌های کوچک و متوسط به شرح ذیل است:

۱. تدوین چارچوب نهادی کارآمد برای حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط: یکی از مهم‌ترین راهکارهای موثر برای توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در محیط کسب‌وکار هر کشور، بازسازی چارچوب نهادی با هدف حمایت از این بنگاه‌ها می‌باشد. چارچوب نهادی کارآمد در یک اقتصاد، سرمایه‌گذاری و تولید را تشویق می‌کند. در چنین شرایطی، ورود بنگاه‌های کوچک و متوسط به عرصه اقتصادی، تسهیل می‌گردد.

۲. تدوین بسته‌های حمایتی: براساس مطالعه انجام شده در سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه، تعداد بسیار کمی از بنگاه‌های کوچک و متوسط می‌توانند بیش از پنج سال در بازار دوام بیاورند و از همین تعداد اندک نیز تنها بخشی قادر هستند که به بنگاه‌هایی با کارایی بالا تبدیل شده و محرک توسعه و نوآوری شوند. همین امر لزوم حمایت دولت از این بنگاه‌ها را آشکارتر می‌سازد. یکی از اقدامات اساسی برای حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط، ارائه بسته‌های حمایتی توسط دولت است.

۳. ایجاد نهاد تخصصی ارائه دهنده خدمات به بنگاه‌های کوچک و متوسط:

بنگاه‌های کوچک و متوسط برای شروع به فعالیت، به حمایت‌های مالی دولت، پشتیبانی موسسات دولتی و خصوصی و انواع خدمات مالی مرتبط نیازمند هستند. نگاهی به تجارب کشورهای مختلف، گویای این است که برای بهبود مشکل تامین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط، لازم است که در کنار بانک‌های تجاری و سایر نهادهای مالی، یک نهاد تخصصی به منظور ارائه خدمات به بنگاه‌های مذکور ایجاد شود. نهاد تخصصی مذکور علاوه بر خدمات مالی، می‌تواند خدمات دیگری از قبیل خدمات مشاوره‌ای، آموزشی، حقوقی، قانونی، اطلاع‌رسانی، فنی و تکنولوژی و غیره به این بنگاه‌ها ارائه دهد.

۴. **ایجاد نهاد ضمانت اعتبار:** یکی از راهکارهای موثر برای مرتفع کردن موانع موجود بر سر راه تامین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط، ایجاد نهاد ضمانت اعتبار می‌باشد. کارکرد این نهاد بدین صورت است که با ارزیابی وضعیت بنگاه‌های کوچک و متوسط و صدور ضمانت‌نامه، سبب تسهیل دسترسی این بنگاه‌ها به اعتبار در بازارهای مالی می‌شود.

بررسی وضعیت بنگاه‌های کوچک و متوسط در ایران

تعریف بنگاه‌های کوچک و متوسط در ایران

مهم‌ترین تعاریف موجود برای بنگاه‌های کوچک و متوسط از سوی نهادهای مختلف کشور در جدول (۴) قابل مشاهده است.

جدول (۴): تعاریف بنگاه‌های کوچک و متوسط در ایران

نام سازمان	تعریف بنگاه‌های کوچک و متوسط
اداره آمار بانک مرکزی و مرکز آمار ایران	بنگاه‌های با کمتر از ۱۰ نفر کارکن «خرد»، ۱۰ تا ۴۹ نفر کارکن «کوچک»، ۵۰ تا ۹۹ نفر کارکن «متوسط» و بالاتر از ۱۰۰ نفر کارکن «بزرگ» تعریف می‌شوند.
وزارت صنعت، معدن و تجارت	بنگاه‌های کمتر از ۵۰ نفر کارکن، بنگاه‌های کوچک و متوسط تعریف می‌شوند.
سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی	بنگاه‌های بین ۵ تا ۵۰ نفر، بنگاه‌های کوچک و متوسط تعریف می‌شوند.

منبع: گزارش "الگوی تامین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط (تحلیلی بر مفهوم و اهمیت تامین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط)"، مرکز پژوهش‌های مجلس، سال ۱۳۹۴

نگاهی به وضعیت بنگاه‌های کوچک و متوسط در ایران

علی‌رغم اینکه در برنامه‌های چهارم و پنجم توسعه، حمایت و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط مورد تاکید قرار گرفته و دولت مکلف به طراحی، تدوین و اجرای برنامه‌های حمایتی شده است، اما نگاهی به گزارش‌ها و معیارهای موجود، گویای این است که سازوکار معینی در راستای ایجاد و حمایت از این بنگاه‌ها در کشور موجود نمی‌باشد. اهم معیارهای مورد استفاده برای بررسی وضعیت بنگاه‌های کوچک و متوسط در کشور به شرح ذیل است:

۱. نامساعدترین مولفه‌های محیط کسب‌وکار ایران برای بنگاه‌های کوچک و متوسط:
در آخرین گزارش "پایش محیط کسب‌وکار" مرکز پژوهش‌های مجلس که بر اساس نظرسنجی از ۲۶۱ تشکل اقتصادی صورت گرفته است، یکی از بزرگ‌ترین موانع پیش‌روی بنگاه‌های کوچک و متوسط در بین نمونه انتخاب شده، دسترسی دشوار به منابع مالی و نبود سازوکارهای مناسب تامین مالی برای کسب‌وکارها می‌باشد.^۱ در جدول (۵)، نامساعدترین مولفه‌های محیط کسب‌وکار ایران در فصل تابستان ۱۳۹۵ قابل مشاهده است.

جدول (۵): نامساعدترین مولفه‌های ارزیابی شده توسط فعالان اقتصادی در تابستان ۱۳۹۵

نمره (۱۰ بدترین نمره)	مولفه
۷,۵۸	دریافت تسهیلات از بانک‌ها
۷,۳۱	ضعف بازار سرمایه در تامین مالی تولید و نرخ بالای تامین سرمایه از بازار غیررسمی
۷,۱۵	وجود مفاسد اقتصادی در دستگاه‌های حکومتی
۶,۸۹	نرخ بالای بیمه اجباری نیروی انسانی

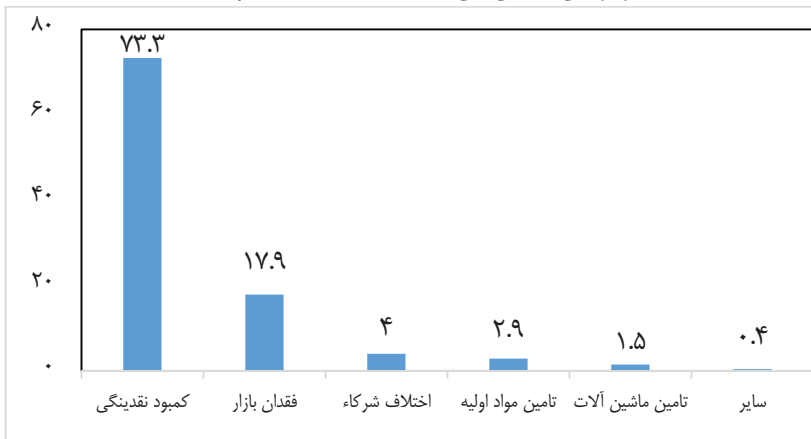
منبع: گزارش "پایش محیط کسب‌وکار ایران، تابستان ۱۳۹۵"، مرکز پژوهش‌های مجلس، سال ۱۳۹۵

۱. با توجه به اطلاعات دریافتی از مرکز پژوهش‌های مجلس، مبنی بر اینکه بنگاه‌های بزرگ عمدتاً دولتی و شبه دولتی هستند و همچنین با فرض اینکه اعضای تشکل‌های اقتصادی را بنگاه‌های کوچک و متوسط به ویژه بنگاه‌های متوسط تشکیل می‌دهند، لذا نتایج این گزارش را می‌توان به عنوان ارزیابی نظرات بنگاه‌های کوچک و متوسط تلقی نمود. لازم به ذکر است که این نتایج براساس ارزیابی نظرات مجموعه کوچکی از بنگاه‌های کشور (۲۶۱ تشکل اقتصادی) حاصل گردیده و الزاماً قابل تعمیم به کل بنگاه‌های کشور نمی‌باشد.



۲. تعداد واحدهای صنعتی غیرفعال مستقر در شهرک‌ها و نواحی صنعتی: براساس اطلاعات ارائه شده از سوی سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی، تعداد واحدهای صنعتی غیرفعال مستقر در شهرک‌ها و نواحی صنعتی تا اواخر آذر ماه ۱۳۹۵ معادل ۷۸۶۴ واحد می‌باشد. سازمان مذکور در راستای بررسی موانع رشد و توسعه شرکت‌های کوچک و مستقر در شهرک‌های صنعتی و دلایل غیرفعال شدن احتمالی آنها، عوامل متعددی را شناسایی کرده که مطابق با نمودار (۱)، مشکل کمبود نقدینگی (با سهم ۷۳,۳ درصد) به عنوان مهمترین مانع رشد شرکت‌های کوچک و متوسط در کشور می‌باشد.

نمودار (۱): سهم دلایل تعطیلی واحدهای به بهره‌برداری رسیده غیرفعال مستقر در شهرک‌ها و نواحی صنعتی طی سال‌های ۹۴-۱۳۹۱ (درصد)



منبع: سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی ایران، ۱۳۹۵

۳. حجم کم بنگاه‌های متوسط در کشور: اگر در کشوری تعداد بنگاه‌های کوچک و بزرگ زیاد باشد، اما تعداد بنگاه‌های متوسط کم باشد، این امر بیانگر نامناسب بودن وضعیت حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط است. درحقیقت بنگاه‌های کوچک در فضای کسب‌وکار با موانع فراوانی روبرو هستند که این امر سبب می‌شود، نتوانند مراحل بلوغ را به طور کامل طی کنند. در نتیجه، بخشی از این بنگاه‌ها از صحنه تولید حذف شده و برخی دیگر نیز در بازارهای غیررسمی به فعالیت خود ادامه می‌دهند. مطابق با جدول (۶)، قسمت اعظمی از بنگاه‌های کوچک

و متوسط را بنگاه‌های کوچک تشکیل می‌دهند و سهم بنگاه‌های متوسط کم می‌باشد که این امر بیانگر عدم حمایت کافی از بنگاه‌های مذکور در کشور می‌باشد.

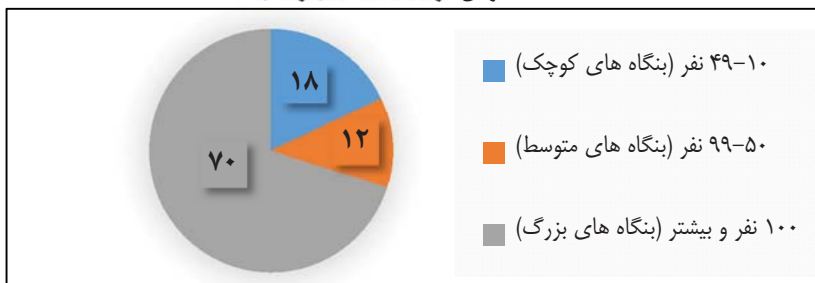
جدول (۶): وضعیت کارگاه‌های صنعتی به تفکیک کارکنان طی سال‌های ۹۲-۱۳۸۸

سال	تعداد			درصد	
	۱۰ تا ۴۹ نفر (بنگاه-های کوچک)	۵۰ تا ۹۹ نفر (بنگاه‌های متوسط)	۱۰۰ نفر و بیشتر (بنگاه‌های بزرگ)	نسبت بنگاه‌های کوچک به کل و متوسط	نسبت بنگاه‌های متوسط به کل و متوسط
۱۳۸۸	۱۱۴۴۰	۲۱۸۵	۲۵۰۴	۸۴	۱۶
۱۳۸۹	۱۰۷۱۱	۲۲۲۹	۲۳۶۱	۸۲٫۸	۱۷٫۲
۱۳۹۰	۱۰۴۸۱	۲۱۳۸	۲۳۴۳	۸۳٫۱	۱۶٫۹
۱۳۹۱	۱۰۳۵۵	۲۲۰۰	۲۲۳۲	۸۲٫۵	۱۷٫۵
۱۳۹۲	۹۹۷۳	۲۲۲۵	۲۴۹۹	۸۱٫۸	۱۸٫۲

منبع: سالنامه آماری مرکز آمار ایران (۱۳۹۳)، بخش صنعت.

۴. درصد اشتغال بنگاه‌های کوچک و متوسط به کل اشتغال: یکی از معیارهای مورد استفاده برای بررسی وضعیت بنگاه‌های کوچک و متوسط، سهم اشتغال ایجاد شده توسط این بنگاه‌ها از کل اشتغال کشور می‌باشد. با وجود اینکه بنگاه‌های کوچک و متوسط در سال ۱۳۹۲ بالای ۸۰ درصد از بنگاه‌های صنعتی کشور را تشکیل می‌دهند، اما مطابق نمودار (۲)، سهم اشتغال این بنگاه‌ها به کل اشتغال ایجاد شده توسط بنگاه‌های صنعتی، تقریباً ۳۰ درصد است. در واقع آمار موجود گویای سهم نه چندان بالای بنگاه‌های کوچک و متوسط در اشتغال کشور است. این درحالیست که مطابق جدول (۲)، بنگاه‌های کوچک و متوسط در کشورهای موفق، تقریباً نیمی از اشتغال آن کشورها را ایجاد کرده‌اند.

نمودار (۲): توزیع شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر کشور برحسب طبقات کارکن در سال ۱۳۹۲ (درصد)



منبع: سالنامه آماری مرکز آمار ایران (۱۳۹۳)، بخش صنعت.

۵. سهم ارزش افزوده بنگاه‌های کوچک و متوسط به ارزش افزوده کل صنعت: برای ارزیابی وضعیت بنگاه‌های کوچک و متوسط و نقش آن‌ها در اقتصاد کشور، می‌توان از معیار سهم ارزش افزوده بنگاه‌های صنعتی کوچک و متوسط به کل ارزش افزوده بخش صنعت استفاده نمود. علی‌رغم اینکه براساس جدول (۲)، بخش عمده‌ای از ارزش افزوده ایجاد شده در کشورهای موفق ناشی از فعالیت‌های بنگاه‌های کوچک و متوسط است، اما مطابق جدول (۷)، سهم ارزش افزوده تولید شده توسط این بنگاه‌ها در کشور، طی سال‌های اخیر کمتر از ۱۵ درصد بوده است.

جدول (۷): سهم ارزش افزوده فعالیت کارگاه‌های صنعتی به تفکیک کارکنان به ارزش افزوده کل صنعت (درصد)

سال	بنگاه‌های ۴۹- نفر ۱۰	بنگاه‌های ۹۹- نفر ۵۰	بنگاه‌های ۱۰۰ و بیشتر	بنگاه‌های کوچک و متوسط
۱۳۸۸	۸,۳۴	۵,۷۳	۸۵,۹۳	۱۴,۰۷
۱۳۸۹	۸,۱۷	۵,۷۷	۸۶,۰۷	۱۳,۹۴
۱۳۹۰	۸,۷۳	۶,۰۴	۸۵,۲۳	۱۴,۷۷
۱۳۹۱	۸,۸۲	۶,۰۹	۸۵,۰۹	۱۴,۹۱
۱۳۹۲	۷,۱۰	۵,۵۴	۸۷,۳۶	۱۲,۶۴

منبع: سالنامه آماری مرکز آمار ایران (۱۳۹۳)، بخش صنعت.

نگاهی به وضعیت بنگاه‌های کوچک و متوسط در اغلب کشورهای توسعه یافته و برخی از کشورهای نوظهور نشان می‌دهد که بنگاه‌های مذکور دارای نقش ویژه‌ای در افزایش اشتغال و ایجاد ارزش افزوده در این کشورها هستند. از سوی دیگر آمار و مستندات موجود نشان می‌دهد که این بنگاه‌ها در کشورمان در مقایسه با کشورهای موفق، بنا به دلایل مختلفی از وضعیت چندان مناسبی برخوردار نمی‌باشند که در ادامه به بررسی اهم آنها پرداخته می‌شود.

دلایل نامناسب بودن وضعیت بنگاه‌های کوچک و متوسط در ایران:

۱. ناکارآمدی چارچوب نهادی: مهمترین دلیل نامناسب بودن وضعیت بنگاه‌های کوچک و متوسط در کشور، معیوب بودن چارچوب نهادی کشور می‌باشد. عواملی مانند عدم حاکمیت قانون در جامعه، ناامن بودن حقوق مالکیت، ناعادلانه بودن قوانین و مقررات، شیوع فساد، عدم وجود رقابت و بالا بودن درجه انحصار، نامساعد بودن فضای کسب و کار و ناکارآمدی قوه قضائیه، بیانگر ناکارآمد بودن چارچوب نهادی در کشور می‌باشند. در چنین چارچوب نهادی، انگیزه‌ای برای سرمایه‌گذاران خرد به منظور ورود به فعالیت‌های اقتصادی مولد و رونق تولید ایجاد نمی‌شود. لذا در این شرایط، هنگامی که بنگاه‌های کوچک و متوسط وارد عرصه اقتصادی می‌شوند، بسیاری از آنها به دلیل مشکلات فراوان در فضای کسب و کار از صحنه تولید خارج می‌شوند و برخی دیگر نیز در بازارهای غیررسمی به فعالیت خود ادامه می‌دهند.

۲. بالا بودن سهم دولت در اقتصاد: یکی از مهمترین دلایل عدم رشد و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در کشور، بالا بودن سهم دولت در اقتصاد است. اقتصاد ایران با شرکت‌های بزرگ دولتی و شبه‌دولتی تعریف می‌شود؛ چراکه این بنگاه‌ها بیش از ۸۰ درصد اقتصاد کشور را تحت کنترل دارند. بنگاه‌های بزرگ به صورت قابل توجهی از رانت‌ها و حمایت‌های دولتی برای تامین مالی استفاده می‌کنند که این امر سبب مغفول ماندن بنگاه‌های کوچک و متوسط گردیده است.

۳. عدم وجود تعامل مثبت میان بانک‌ها و بنگاه‌های کوچک و متوسط: یکی دیگر از دلایل نامطلوب بودن وضعیت این بنگاه‌ها در کشور، مشکل تامین مالی است. در اغلب کشورهای توسعه یافته، تامین مالی بنگاه‌های بزرگ از طریق بازار سرمایه و تامین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط توسط بانک‌ها انجام می‌شود. اما در کشور ما از یک سو به دلیل عدم پیشرفت بازارهای



و متوسط توسط بانک‌ها انجام می‌شود. اما در کشور ما از یک سو به دلیل عدم پیشرفت بازارهای مالی در کشور، تامین مالی شرکت‌های بزرگ توسط بانک‌ها انجام می‌شود و از سوی دیگر به دلیل نامساعد بودن چارچوب نهادی کشور، بانک‌ها با توجه به پریسک و پرهزینه بودن فعالیت اعتباردهی به بنگاه‌های کوچک و متوسط، تمایل چندانی برای اعطای تسهیلات به این بنگاه‌ها ندارند.

۴. عدم وجود نهاد ضمانت اعتبار: در بسیاری از کشورهای جهان، مشکل تامین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط با استفاده از نهاد ضمانت اعتبار رفع شده است، اما در ایران به دلیل فقدان نهادهای تخصصی صدور ضمانت‌نامه، بانک‌ها علاوه بر واسطه‌گری وجوه، مسئول ارزیابی افراد و بنگاه‌ها و صدور ضمانت‌نامه برای آنها می‌باشند. بنابراین ایجاد و توسعه نهاد تخصصی ضمانت اعتبار، یکی از اقدامات مهم برای کمک به این بنگاه‌ها می‌باشد.

۵. عدم وجود نهاد تخصصی ارائه دهنده خدمات به بنگاه‌های کوچک و متوسط: همانطور که ذکر شد بنگاه‌های کوچک و متوسط برای حیات به انواع خدمات مالی و غیرمالی نیازمند هستند. با وجود اینکه هم اکنون در کشور، بخشی از این نیازها توسط نهادهای مالی موجود برآورده می‌شود، اما از یک سو، هیچ کدام از نهادهای مالی موجود در این زمینه متمرکز و متخصص نبوده و از سوی دیگر این نهادها قادر به ارائه خدمات جامع و کافی به این بنگاه‌ها نمی‌باشند.

نتیجه‌گیری:

با وجود سهم موثر بنگاه‌های کوچک و متوسط در توسعه اقتصادی، خلق فرصت‌های کارآفرینی، حل معضل بیکاری و کمک به بهبود توزیع درآمدی در کشورهای موفق جهان، آمارهای موجود گویای وضعیت نامساعد این بنگاه‌ها در کشور است. با توجه به اینکه در حال حاضر کشور در شرایط رکود اقتصادی به سر می‌برد و با معضل بیکاری مواجه است، توجه به توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در جهت رونق تولید و خلق فرصت‌های شغلی ضروری به نظر می‌رسد. تاکنون در کشور به بنگاه‌های کوچک و متوسط به عنوان متغیرهای تاثیرگذار بر توسعه اقتصادی توجه نشده است و این بنگاه‌ها با موانع و مشکلات زیادی روبرو هستند که در راس آنها، مشکل تامین مالی قرار دارد. نظر به نقش ویژه بنگاه‌های کوچک و متوسط در ایجاد اشتغال و رشد اقتصادی، باید اقدامات اساسی در راستای بهبود وضعیت این بنگاه‌ها در کشور صورت گیرد. مهمترین این اقدامات در جهت گسترش بنگاه‌های مذکور در کشور، اصلاح چارچوب نهادی به نفع بخش‌های مولد است؛ چراکه در صورت نامناسب بودن چارچوب نهادی کشور، سایر اقدامات اثربخشی مورد انتظار را نخواهد داشت.

بررسی تجربه کشورهای موفق در ایجاد و حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط نشان می‌دهد که برای حمایت از این بنگاه‌ها در کشور، باید اقدامات دیگری از قبیل تدوین استراتژی توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط، ایجاد تعامل مثبت میان سیستم بانکداری و بنگاه‌ها، تسهیل شرایط ورود بنگاه‌ها به بازار سرمایه، ایجاد نهاد تخصصی ارائه دهنده خدمات به بنگاه‌ها و ایجاد نهاد ضمانت اعتبار در دستور کار قرار گیرد تا به این نحو، ایجاد و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در کشور، بتواند نتایج مورد نظر در افزایش اشتغال و رشد اقتصادی را به دنبال داشته باشد.

منابع فارسی:

۱. دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ایران. (۱۳۹۵). گزارش پایش محیط کسب‌وکار ایران در تابستان ۱۳۹۵ (ارزیابی ۲۶۱) شکل اقتصادی سراسر کشور از مولفه‌های ملی محیط کسب‌وکار در ایران).
۲. دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ایران. (۱۳۹۵). گزارش الگوی تامین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط (تامین مالی کسب‌وکارهای کوچک و متوسط در آمریکا).
۳. دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ایران. (۱۳۹۴). گزارش الگوی تامین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط (تحلیلی بر مفهوم و اهمیت تامین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط).
۴. دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ایران. (۱۳۹۴). گزارش الگوی تامین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط (بانکداری ویژه کسب‌وکارهای کوچک و متوسط: تجربیات جهانی و راهکارهای توسعه در ایران).
۵. دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ایران. (۱۳۹۴). گزارش الگوی تامین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط (بازار مجزا برای تامین مالی در بورس (مطالعه تطبیقی و پیشنهادهای مدلی برای ایران).
۶. بنی‌طبا کوپایی، سید مهدی، پاک‌پرور، محمدعلی و فاطمی خوراسگانی، سیدعلی. (۱۳۹۴). اصلاح ساختار نهاد ضمانت، کلید دسترسی بنگاه‌های کوچک و متوسط به اعتبار، بیست و پنجمین همایش سالانه سیاست‌های پولی و ارزی.
۷. سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی.
۸. سالنامه آماری مرکز آمار ایران ۱۳۹۳.
۹. سلطانی، زهرا، خشنود، زهرا و اکبری آلاشتی، طاهره. (۱۳۹۰). سازوکارهای تامین مالی شرکت‌های کوچک و متوسط، پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی ایران.
۱۰. شایان آرانی، شاهین و حیدری، سیدعلی. (۱۳۹۴). سازوکار بانکداری صنایع خرد، کوچک و متوسط؛ و الگوبرداری آن در ایران، بیست و پنجمین همایش سالانه سیاست‌های پولی و ارزی.

منابع لاتین:

1. Ayyagari, Meghana; Demirguc-Kunt, Asli; Maskimovic, Vojislav, (2011, April), Small vs. Young Firms across the World; Contribution to Employment, Job Creation and Growth, Finance and Private Sector Development Team, Development Research Group, World Bank.
2. Independent Evaluation Group (IEG), World Bank Group (2014, March), The Big Business of Small Enterprises; Evaluation of the World Bank Group Experience with Targeted Support to Small & medium-size Enterprises, 2006-12.
3. International Finance Corporation (World Bank Group), (2010). The SME Banking Knowledge Guide, IFC Advisory Services, Access to finance.
4. International Monetary Fund, (2015, February), SMEs Internationalization and Finance in Asia.
5. OECD (2004, June), Promoting Entrepreneurship and Innovative SMEs in a Global Economy, Second OECD Conference of Ministers responsible for Small & Medium-sized Enterprises (SMEs).
6. OECD (2000, June), Small and Medium-sized Enterprises: Local Strength, Global Reach, OECD observer, Policy Brief.
7. OECD (1997), Small Business, Job Creation and Growth: Facts, Obstacles and Best Practices.
8. World Trade Organization (WTO) (2016), World Trade Report 2016, Levelling the Trading Field for SMEs.



فرم ارزیابی بروشور

۱- مفاهیم ارائه‌شده در بروشور اقتصاد به زبان ساده را تا چه میزان مفید ارزیابی می‌کنید؟

□ عالی □ خوب □ متوسط □ ضعیف

۲- آیا با تهیه نسخه‌های بعدی بروشور موافقت می‌کنید؟

□ بلی □ خیر

۳- پیشنهادات شما برای بهبود نسخه‌های بعدی بروشور چیست؟

.....

.....

.....

۴- از نظر شما در نسخه‌های بعدی بروشور، بایستی به معرفی چه متغیرها یا مفاهیم اقتصادی پرداخته شود؟

.....

.....

.....

۵- برگزاری چه دوره‌های آموزشی را برای به‌روزرسانی دانش هیئت نمایندگان محترم پیشنهاد می‌نمایید؟

.....

.....

.....

